

ZAMONAVIY O'QITUVCHI QIYOFASIDA DEONTOLOGIK KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH

Vaxobov Anvar Abdusattorovich

Nizomiy nomidagi TDPU "Pedagogika" kafedrasi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

Annotatsiya. Maqolada o'qituvchining deontologik madaniyatini rivojlantirishda axloqiy talablar, me'yorlar, prinsiplar va xatti-harakatlar qoidalari, o'qituvchining kasbiy faoliyati, uning maqsadi keng doirada tahlil qilingan. Zamonaviy o'qituvchining deontologik asosining muhim tarkibiy qismi sifatida unga kasbiy kompetensiyasi yuqori bo'lgan mutaxassis sifatida yuklangan axloqiy burch talablari keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: deontologiya, pedagogik mahorat, iroda, yuksak tafakkur, siyosiy iroda, axloqiy ideallar, gumanistik qadriyatlar, pedagogik etika.

РАЗВИТИЕ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБРАЗЕ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

Вахабов Анвар Абдусаттарович

И.о. доцента кафедры "Педагогика" Ташкентского государственного педагогического университета им. Низами доктор философии (PhD) по педагогическим наукам

Аннотация. В статье в широком контексте в развитии деонтологической культуры учителя анализируются этические требования, нормы, принципы и правила поведения, профессиональная деятельность учителя, ее цель. В качестве важной составляющей деонтологической основы современного педагога широко освещены требования морального долга, возлагаемого на него как на специалиста, обладающего высокой профессиональной компетентностью.

Ключевые слова: деонтология, педагогическое мастерство, воля, высокое мышление, политическая воля, нравственные идеалы, гуманистические ценности, педагогическая этика.

DEVELOPMENT OF DEONTOLOGICAL COMPETENCE IN THE IMAGE OF A MODERN TEACHER

Vakhobov Anvar Abdusattorovich

Acting Associate Professor of the Department of Pedagogy, Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Annotation. The article describes the ethical requirements, standards, principles and rules of behavior, the teacher's professional activity, and its purpose are analyzed in a broad framework in the development of the teacher's deontological culture. As an important component of the deontological basis of a modern teacher, the requirements of the moral duty imposed on him as a specialist with high professional competence have been widely covered.

Key words: deontology, pedagogical skill, will, high thinking, political will, moral ideals, humanistic values, pedagogical ethics.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchi kadrlarning ma'naviy qiyofasiga, aqliy salohiyatiga hamda kasbiy mahoratiga nisbatan alohida mas'uliyatlar yuklangan. Chunonchi, bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev quyidagilarni qayd etadi: "O'zbekistonda eng obro'li inson muallim bo'lishi kerak"[1]. Ushbu fikrlardan bugungi kun o'qituvchisiga nisbatan qo'yilayotgan talablarning mazmun va mohiyati anglaniladi.

Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi kerak? Mustaqillikdan keyin ushbu muammo ko'plab olimlarning, ziyoli ahlining, hatto ota-onalarning diqqat e'tiborida bo'ldi. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalar, darsliklar yaratila boshlandi, bu sohada izlanishlar, ilmiy-tadqiqotlar hozirgi kunda ham davom etmokda. Hozirgi kundagi global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o'qituvchisidan pedagogik mahoratni, o'tkir irodani, pedagogik-psixologik bilimlarni, o'z fanini chukur bilishni va yuksak tafakkurni, siyosiy

savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo'lishni talab qiladi.

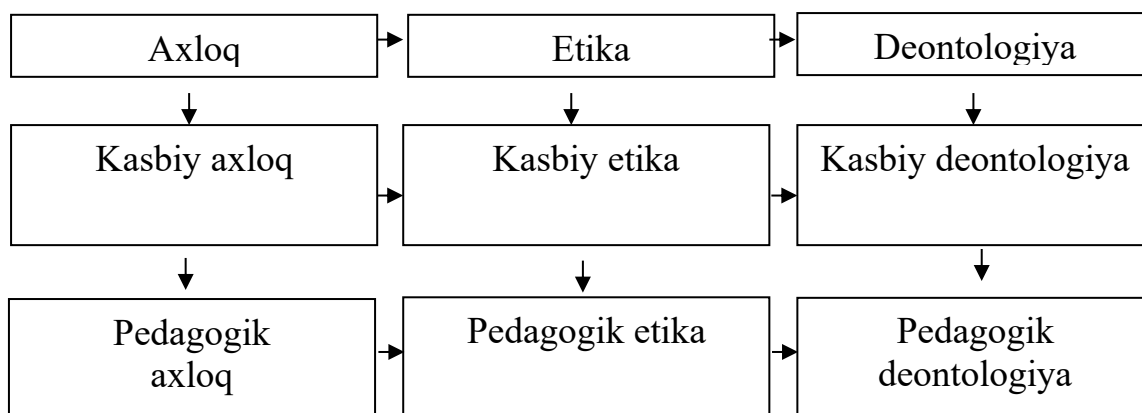
O'qituvchining ishiga nafaqat boshqa odamlarning ruhiy holati, balki ularning kelajagi ham bog'liqdir. Odamlar bilan ishlash, ayniqsa bolalar bilan ishlash spontanlik yoki harakatsizlikka toqat qilmaydi. O'z-o'zini anglash nazoratidan chiqib ketishi bilanoq, o'qituvchi xatolarga yo'l qo'yadi va ko'pincha tuzatib bo'lmaydigan xatolarga yo'l qo'yadi. Ularning topshirig'iga yo'l qo'yamaslik uchun o'qituvchilar tomonidan muayyan axloqiy talablarga rioya etilishi, ularning mustaqil va ongli tanlovi ustidan ijtimoiy nazorat zarur. Aynan shu tanlov orqali "yaxshi yoki yomon" tushunchasiga tayanish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, kasbiy pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyati o'qituvchining boshqa odamga (bu holda o'quvchiga) ta'sirining darajasi va yo'nalishini aniqlash uchun javobgardir: yaxshi yoki yomon, foydali yoki zararli. Ushbu javobgarlikning chegaralarini, aniqrog'i, pedagogik aralashuvning chegaralarini aniqlash pedagogik deontologiyaning vazifasidir. Masalan, tibbiy axloqshunoslikda tibbiy aralashuvni amalga oshirish uchun bemorning rasmiy (hujjatli) roziligini olish normalari mavjud. Agar bemorning aqliy faoliyati cheklangan bo'lsa, unda bunday kelishuv qarindoshlar yoki yaqin odamlar tomonidan beriladi. Maktab o'quvchilarida va ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda tushunish va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyati doimo cheklangan. Biroq, bu yerda pedagogik va tibbiy ta'sir o'rtasidagi o'xshashlik cheklangan. O'qituvchi ovozni ko'tarish, taqiqlash yoki maqtash uchun har bir aniq holat uchun ota-onadan rozilik so'rash imkoniyatiga ega emas. Ammo bunday harakatlar ta'sirining natijalari ular bilan hisoblanmaslik uchun ahamiyatsiz bo'lishi mumkin emas. Bundan kelib chiqadiki, agar o'qituvchining qaror qabul qilishdagi erkinligi cheksiz bo'lsa, u holda uning qabul qilingan qarorlar uchun javobgarligi darajasi yanada yuqori bo'lishi kerak. O'qituvchi o'zining kasbiy faoliyatini tartibga soluvchi normativ va qonunchilik hujjatlari asosida ma'lum qarorlarni qabul qiladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni [2], 2024-yil 1-fevral kuni 21 moddadan iborat "Pedagogning maqomi to'g'risida"gi qonunida [3] pedagoglarning huquqlari, majburiyatlari, faoliyatining asosiy kafolatlari, mehnatiga yarasha haq to'lash, rag'batlantirish va ijtimoiy himoya qilish tamoyillari belgilandi.

Pedagogik deontologiya bu o'qituvchining kasbiy burchini halol, vijdonan bajarishiga mos keladigan axloqiy, huquqiy tamoyillar va qoidalar majmuidir.

O'qituvchining deontologik kompetensiyasini rivojlantirishda uning pedagogik mahorati juda muhim sanaladi. Pedagogik mahoratning tashkil etuvchi komponentlar ya'ni o'qituvchilik kasbiga sadoqat, o'z fanining o'qitish metodikasini mukammal bilishi, pedagogik qobiliyatlarni namoyon eta olishi, pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay bilishi deontologik kompetensiyani rivojlanishiga sabab bo'luvchi omillardan biri hisoblanadi [4].

Zamonaviy o'qituvchining deontologik asosining muhim (asosiy) tarkibiy qismi unga kasbiy tayyorgarlik ko'rgan mutaxassis sifatida yuklangan axloqiy burch talablarida yotadi. Ushbu talablar uning kasbiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadi: u qayerda (qaysi muassasada) va kim bilan (qaysi toifadagi odamlar) ishlaydi, shuningdek u o'z ishida qanday ustun maqsadlarni belgilaydi va kasbiy etika, axloqiy ideallar, tamoyillar mazmuni, ushbu ko'p millatli jamiyatdagi ijtimoiy va pedagogik faoliyatning gumanistik qadriyatlari pedagogik etika ushbu axloqiy me'yorlarni, qadriyatlarni, shuningdek, pedagogik faoliyatga xos talablarni shakllantirish bilan shug'ullanadi va pedagogik deontologiya ularni anglash va amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Yuqoridagilar diagramma sifatida ifodalanishi mumkin (1-rasm).

(1-rasm).

Har bir professor-o‘qituvchilar jamoasi eng yaxshi an‘analarni qadrlashi, mustahkamlashi, ularni o‘z saflariga qo‘shilgan har bir yangi xodimga doimiy ravishda singdirishi kerak. Shu bilan birga, o‘qituvchi bunday an‘analarni o‘rganishi va hatto universitetda o‘qish jarayonida ham ularni hurmat qilishni o‘rganishi kerak. Har bir talaba o‘z guruhida ijodkorlik va ijod ruhiga ega bo‘lishini ta‘minlash uchun harakat qilishi kerak.

Deontologik ongning shakllanishi o‘qituvchining butun hayoti davomida sodir bo‘ladi. Shuning uchun, birinchi navbatda, kelajakdagi o‘qituvchi o‘zining shaxsiy qarorlarini to‘g‘ri qabul qilishga, o‘z-o‘ziga ishonch kabi tuyg‘ularni tarbiyalashi kerak, ya‘ni u o‘zining qadriyatlar yo‘nalishlariga muvofiq ongli ravishda harakat qilishiga imkon beradigan o‘z e‘tiqodlarini rivojlantirishi kerak.

Kasbiy faoliyat jarayonida o‘qituvchining qat‘iy e‘tiqodi deontologik kredoga aylanadi (“kredo” lotincha kredodan - ishonaman) – e‘tiqod, qarashlar, dunyoqarash asoslari”) - o‘qituvchining ichki dunyoqarashini shakllantiradi, bu regulyator bo‘lgan kasbiy burch ongiga asoslanadi.

O‘qituvchining deontologik tayyorgarligi quyidagilar asosida shakllanadi:

- pedagogik deontologiya asoslarini o‘zlashtirish darajasi;
- kasbiy burchni anglash darajasi;
- kasbiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari;
- har bir o‘qituvchi shaxsiyati ijodining individual o‘ziga xosligi.

Ushbu tizim elementlaridan birini egallamaslik (“deontologik ong, deontologik o‘z-o‘zini anglash, deontologik ishonch, deontologik kredo”) o‘qituvchining deontologik tayyorgarligi to‘liq shakllanmasligiga sabab bo‘ladi.

O‘qituvchining deontologik tayyor emasligi uning professional bo‘lmagan harakatlarida namoyon bo‘ladi, ya‘ni:

- tarbiyachi, o‘qituvchi tomonidan o‘zlarining kasbiy burchlarini tushunmasliklari va natijada o‘quvchilar bilan munosabatlarni to‘g‘ri tahlil eta olmasligiga olib keladi;
- kasbiy o‘z-o‘zini anglashni shakllantirishning yetishmasligi, ya‘ni o‘qituvchining kasbiy o‘zini o‘zi anglash tushunchasining yo‘qligi, bu esa kasbiy-deontologik o‘z-o‘zini anglashni deontologik e‘tiqod va kredoga aylanishiga to‘sqinlik qiladi. O‘qituvchining xulq-atvorini pedagogik deontologiya tamoyillariga muvofiq ravishda tartibga soluvchi asosiy tushuncha bu- deontologik e‘tiqod va ishonch.

Demak, birinchi navbatda maktabgacha ta‘lim tashkiloti tarbiyachilarida, o‘rta maktab, litsey, kasb hunar maktablari, kollej o‘qituvchilari, oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilaridan boshlab ta‘lim tizimidagi barcha ishchilarning deontologik tayyorgarligini shakllantirish zarurati paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev mamlakat o‘qituvchi va murabbiylariga yo‘llagan tabrik matni. <https://president.uz/uz/2881>

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. (23.09.2020). // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son.

3. O'zbekiston Respublikasining "Pedagogning maqomi to'g'risida" gi Qonuni. (01.02.2024). // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.02.2024 y., 03/24/901/0082-son.
4. A. Xoliqov "Pedagogik mahorat" darslik, Toshkent-2011, "Iqtisod-moliya" nashriyoti.
5. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma. -T.: Adabiyot uchqunlari, 2017. – 320 b.
6. Ziyomammedov B. Pedagogik mahorat asoslari. O'quv qo'll.-T.: TIB-KITOB, 2009. -183 b.
7. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kopetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. -T.: Fan va texnologiyalar, 2013.
8. Muslimov N.A. va boshqalar. Профессиональная компетентност будущего учителя: теория и технология обучения Учебное пособие . -T.: TDPU, 2014
9. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. Darslik-T.: Iqtisod-moliya, 2011. - 420 b.
10. Кертаева Г.М. Основы педагогической деонтологии. 2019. 6-40 б.